

KAREL ČAPEK

KRAKATIT

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

Prokop stojí v teplé světnici; na stole je lampa a večeře, voní to bukovým dřívím. Starý pán s brejličkami na čele vstává od svého talíře, jde k Prokopovi a povídá: „Tak copak vám schází?“

Prokop se mračně upomínal, co tu vlastně chce. „Já... totiž...“ začal, „je váš syn doma?“

Starý pán se pozorně díval na Prokopa. „Není. Co vám je?“

„Jirka... Jiří,“ mručel Prokop, „já jsem... jeho přítel a nesu mu... mám mu dát...“ Lovil v kapse zapečetěnou obálku. „Je to... důležitá věc a... a...“

„Jirka je v Praze,“ přerušil ho starý pán. „Člověče, sedněte si aspoň!“

Prokop se nesmírně podivil. „Vždyť říkal... říkal, že jede sem. Já mu musím dát...“ Podlaha se pod ním zakymácela a počala se naklánět.

„Aničko, židli,“ křikl starý pán podivným hlasem.

Tu ještě zaslechl Prokop tlumený výkřik a poroučel se na zem. Zalila ho nesmírná temnota, a pak již nebylo nic.

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Úryvek ve vyňatý ze začátku knihy, kdy se nemocný Prokop objeví v Týnici a hledá svého kamaráda Jirku Tomše.

Inženýr Prokop se celý roztřesený motá ulicí, když ho spatří jeho bývalý spolužák Jiří Tomeš. Prokop mluví značně nesouvisle o vynálezu jakéhosi krakatitu, který mu bouchnul pod rukama. Tomeš vzal Prokopa k sobě domů a uložil ho do postele. Prokop blouzní, zdá se mu, že je zkoušen ve škole, a nadiktuje vzorec krakatitu Tomešovi. Tomeš ještě tu noc odjede, prý do Týnice.

Druhý den ho v bytě hledá krásná dívka a bojí se, že se Tomeš zastřelí. Prokop jí slíbí, že se za ním rozjede. Dívka mu dá pro Tomeše balíček. Prokop, i když má zraněnou ruku, jede do Týnice. Dojede úplně vysílený, omdlí u doktora Tomeše staršího. Probere se až po 20 dnech tvrdého spánku. Prodělal zánět mozkových blan a otravu krve. Když už chce odjet, doktor Tomeš ho zadrží a Prokop zůstává dál. Osvědčí se jako šikovný chemik, dělá Tomešovi lékárnička a zručně vyrábí léky. Také vyrábí třaskavinu, která mu utrhne prst.

Doktorova devatenáctiletá dcera Anna a Prokop se do sebe zamílovali. Když chtěl Prokop Ance svázat lekníny, popadl noviny a všiml si v nich inzerátu, že pan Carson hledá vynálezce tzv. krakatitu. Prokopovi se hned vybavilo, jak o krakatitu vykládal Jirkovi Tomešovi a že mu měl doručit balíček. Vzpomněl si i na to, že balíček ukryl do kamen. Tomeše se mu najít nepodařilo, a tak kontaktoval Carsona. Carson mu sdělil, že jeho firmě Tomeš prodal krakatit, ale neznal složení, na které se teď všichni snaží přijít.

Prokop odjel do Balttinu, kde by měl podle Carsonových informací Tomeš být, ale nenašel ho tam. Carson Prokopa v sídle držel. Dal mu k dispozici vybavenou laboratoř, Prokop mohl na vycházky po okolí, ale odjet zpátky do Prahy nemohl. Stále za ním chodil jeho osobní hlídač. Časem se sblížil s princeznou Minkou a vyvíjel různé třaskaviny, krakatit ale znova vytvořit nechtěl. Když se Minčin otec dozvěděl, že jeho dcera miluje Prokopa, chtěl ho odvézt jinam. Nakonec ale vymyslel, že Prokopa učiní vojákem, aby sňatek nebyl tak nerovný. Prokop to odmítl. Princezna měla tuberkulózu a Prokop byl nemocný, dlouho se neviděli. Když se Prokop uzdravil, Minka ho naložila do auta a odvezla ho daleko od místa, v němž byl vězněn, a odjela.

Vysíleného Prokopa zachránil pan Daimon, který měl zájem o krakatit. Dokonce věděl, kde je Tomeš – stále se neúspěšně snažil vyrobit krakatit. Daimon dovezl Prokopa do svého domu spolu s neznámou dámou. Prokop měl dojem, že je to žena, které na začátku příběhu slíbil doručit balíček. Prokop vyběhl do města Grottup a snažil se setkat s Tomešem. Konečně mu po laborantovi doručil balíček, ale Tomeš nepřišel, prý právě dokončuje krakatit. Prokop uháněl pryč a z dálky viděl, jak Grottup vylétl do povětří. Poté potkává stařička, zřejmě vyslance Boha, a povídají si spolu o tom, že jiné vynálezy by byly prospěšnější. Prokop si uvědomí, že vzorec krakatitu stejně zapomněl.

- **téma a motiv**

téma: příchod hlavního hrdiny Prokopa do domu lékaře Tomeše

motivy: večeře, obálka, židle, výkřik

- **časoprostor**

čas: večer

prostor: dům starého lékaře Tomeše

- **kompoziční výstavba**

Děj je vyprávěn chronologicky.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, utopický román

- **vypravěč**

vševedoucí vypravěč v er-formě

- **postavy**

inženýr Prokop – vynálezce třaskavého krakatitu, poctivý, chce dodržet slib a předat zapečetěnou obálku, pracovitý, obletovaný ženami

Jiří Tomeš – Prokopův bývalý spolužák, touží po návodu na krakatit = po moci a penězích, tajemný, ukrývá se

doktor Tomeš – otec Jiřího, starý hodný vesnický lékař, obětavý

Anna – dcera doktora Tomeše a sestra Jiřího Tomeše, vypomáhá v ordinaci, stará se o domácnost, zamiluje se do Prokopa

- **vyprávěcí způsoby**

v úryvku převažuje pásmo vypravěče

přímá řeč: doktor Tomeš, Prokop

- **typy promluv**

dialog doktora Tomeše a inženýra Prokopa

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

zdrobnělina *brejličkami*

nespisovné slovo *brejličkami*

nedořečenost *Já... totiž...; já jsem... jeho přítel a nesu mu... mám mu dát...*

domácké jméno *Jirka, Anička*

knižní slovo *počala*

elipsa *Aničko, židli*

frazém *poroučel se na zem*

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

epiteton	<i>teplá světnice</i>
synekdocha	<i>vstává od svého talíře</i>
personifikace	<i>podlaha se zakymácela a počala se naklánět</i>

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

1. pol. 20. století – meziválečná doba

Karel Čapek (1890–1938)

- narodil se 9. ledna 1890 v Malých Svatoňovicích
- nejmladší ze tří dětí (Josef – malíř, spisovatel; Helena – autorka vzpomínkové knihy *Moji milí bratři*)
- žurnalista, prozaik, dramatik, překladatel, kritik, eseista, cestovatel, psal knihy pro děti
- znal se Masarykem (*Hovory s TGM*), oficiální autor; mluvčí Hradu
- studoval gymnázium v Hradci Králové, po odhalení jím organizovaného protirakouského spolku přešel do Brna => maturoval v Praze, potom FF UK (studoval – filozofii, estetiku, dějiny výtvarného umění, germanistiku, anglistiku a bohemistiku)
- po škole vychovatel => knihovník Národního muzea => do r. 1938 redaktor Národních listů a Lidových novin, ve Vinohradském divadle 1921–23 jako dramaturg a režisér
- zvolen prvním předsedou československého PEN klubu (celosvětové sdružení spisovatelů)
- v r. 1935 se oženil se spisovatelkou a herečkou Olgou Scheinpflugovou
- po abdikaci E. Beneše v roce 1938 se stal posledním symbolem první republiky
- zemřel pár měsíců před plánovaným zatčením gestapem 25. 12. 1938
- Čapek byl velice dobrým amatérským fotografem
- patřil mezi přední sběratele etnické hudby (dnes v majetku Náprstkovova muzea)
- často cestoval, rád zahraničil, měl rád zvířata, sbíral LP desky

publicistická činnost

- pěstoval především fejeton, sloupek a causerii, vyšlo mnoho výborů

V zajetí slov – o frázích, *Na břehu dnů*, *Kritika slov a úsloví*

fejetony: cestopisné *Italské listy*, *Anglické listy*, *Obrázky z Holandska*, *Cesta na sever*, *Výlet do Španěl*, a o lidech, např. *Zahradníkův rok*, *Jak se co dělá*, *Měl jsem psa a kočku*

utopická díla

dramata i romány, převratný vynález má špatné účinky na lidstvo

- katastrofy jsou varování, Čapek nevěřil technice, vždy je v kontrastu s přírodou

R. U. R. – antiutopické drama, roboti získali lidské vlastnosti a ovládli svět

Továrna na absolutno

Věc Makropulos – drama, na počátku je vynález zasahující do života jedné osoby, Eliny Makropulové. Příběh má počátek na přelomu 16. a 17. století v dílně alchymistů Rudolfa II. Jeden z nich nalezne prostředek prodlužující život. Elina ho užije, prodloužení života nepřináší dobrý výsledek. Nakonec si pamatuje jen to špatné, život ztrácí kouzlo, je zklamaná. Když má znova užít tento prostředek, odmítne a umírá. Dá ho mladé dívce, ale ta si je vědoma kouzla lidského života. Celý recept spálí nad svíčkou

Krakatit – román o zneužití vynálezu. Inženýr Prokop objevil třaskavinu, která byla schopná zničit svět. Třaskavinu mu někdo ukradne a on pátrá, kdo, všichni ji chtějí jen zneužít.

Válka s mloky

noetická triologie

Čapek se zabýval pragmatismem – filozofický směr, kritériem pravdy je užitečnost, hodnota, úspěšnost – pravdivé je to, co má praktický důsledek. → pravda je relativní

noetický = poznávací

- práce z počátku 30. let

- 3 romány s nezávislým dějem, spojitost – možnost poznání druhého člověka

Hordubal, *Povětroň*, *Obyčejný život*

Čapek proti fašismu

- vystupoval jasně a ostře

Bílá nemoc

Matka – drama, námět od manželky Olgy, reakce na válku ve Španělsku

- matka si povídá se zemřelými muži ze své rodiny (s manželem a se 4 syny). Naživu je pouze Toni. Matka slyší v rádiu hlášení o tom, že jsou zabíjeny i děti, a sama posílá Tonihu do války.

pohádky

výrazné rysy Čapkových pohádek:

- pohádkový svět není vysloveně kouzelný, bytosti jsou polidštěně
- děj se odehrává na konkrétním místě
- nevystupují v nich vysloveně zlé postavy, např. loupežníci jsou spíš dojemní
- hromadění synonym, užívání novotvarů

Devatero pohádek – a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek

Dášeňka čili Život štěněte

výběr z dalších známých děl:

Ze života hmyzu – alegorické drama, hmyz má lidské vlastnosti. Sjednocujícím prvkem je tulák.

Hovory s T. G. Masarykem – rozhovor, který vznikal 7 let

• literární / obecně kulturní kontext

- představitel humanistické demokratické literatury = demokratický proud

- meziválečná česká próza

(Na jeho tvorbu mělo velký vliv jeho filosofické a estetické vzdělání, především pragmatismus a expresionismus, dále ho velmi ovlivnila vědeckotechnická revoluce, v mnoha dílech vyjadřoval obavu, že jednou technika získá moc nad člověkem.)

demokratický proud:

- autoři spjatí s Lidovými novinami

Josef Čapek (1887–1945)

maloří (kubismus), básník, prozaik, dramatik

společné práce:

Krakonošova zahrada, Ze života hmyzu, Adam stvořitel

vlastní práce:

Stín kapradiny – baladická novela, dva mladíci zabili hajného, když je přistihl při pytláčení

Povídání o pejskovi a kočičce – pohádky

Básně z koncentračního tábora – vzpomínání na ženu, bratra... život na svobodě

Karel Poláček (1892–1944)

* Rychnov nad Kněžnou, soudničkář a fejetonista v Lidových novinách

- židovský původ, zahynul roku 1944 v Osvětimi

- považován za tvůrce sloupku (přinesl něco mezi fejetonem a povídkou)

tvorba pro děti: *Edudant a Francimor, Bylo nás pět*

humoristické knihy: *Michelup a motocykl, Muži v ofsajdu*

Židovské anekdoty – rád vyprávěl vtipy

Eduard Bass (1888–1946)

spisovatel, novinář, redaktor, herec, autor textů pro kabaret

Klapzubova jedenáctka – moderní pohádka pro mládež

Cirkus Humberto – jediný autorův román, hodnocen nejvýš

Další údaje o knize:

- dominantní slohový postup:

vyprávěcí

- vysvětlení názvu díla:

Krakatit – název třaskaviny, kterou vymyslel inženýr Prokop

- posouzení aktuálnosti díla:

Hrozba, že bude lidstvo zcela ovládáno vynálezy, které spíše škodí, je stále aktuální.

- pravděpodobný adresát:

Kdokoli se zájmem o utopická díla.

- určení smyslu díla:

Román má varovat před nebezpečím vynálezů, zde třaskaviny, která by mohla zničit celý svět.

- zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:

Román vyšel roku 1922 a patří do skupiny antiutopických knih (*R. U. R., Věc Makropulos, Továrna na absolutno, Krakatit*)

- tematicky podobné dílo:

Karel Čapek – *R. U. R.*: Dílo, v němž technický vynález zničí celé lidstvo.

- porovnání s filmovou verzí nebo dramatizací:

Film Otakara Vávry z roku 1948 je hodnocený vysoko (83 %). Rolí inženýra Prokopa ztvárnil Karel Höger. Film výborně zachycuje tísňivou atmosféru knihy.